

— Jiní vyslanci mě upozorňují na drabotu, zneužívání úřadů, spiknutí, anebo mi oznamují nově objevená ložiska tyrkysů, výhodné ceny kuních kožešin, návrhy na dodávky damascenských čepelí. A ty? — ptal se Velký chán Pola. — Vracíš se ze stejně dalekých zemí a všechno, co mi dokážeš říci, jsou myšlenky, které napadají každého, kdo sedí večer v chládku doma na zápraží. Proč tedy tolik cestuješ?

— Je večer, sedíme na schodišti tvého paláce, vane příjemný větřík — odpověděl Marco Polo. — Ať v tobě vyvolají moje slova jakoukoli představu, uvidíš tu zemi, o které vyprávím, vždycky jen ze stanoviště umístěného stejně jako to tvoje, i kdyby tu na místě paláce byla vesnice na dřevěných kůlech a i kdyby vítr přinášel pach babnitě laguny.

— Můj pohled je pohledem tobo, kdo hloubá a medituje, to připouštím. Ale ten tvůj? Ty putuješ po souostrovích, přes tundry a horské hřebeny. A přitom jako by ses odtud ani nehnul.

Benátčan věděl, že když se Kublaj do něho takhle pustí, je to proto, aby mohl lépe sledovat nit jeho úvahy; a že jeho odpovědi a námítky si nalézají místo v představě, která se sama o sobě rozvíjí v hlavě Velkého chána. V jejich případech bylo tedy lhostejné, zda byly problémy a jejich řešení vysloveny nahlas, anebo zda o nich oba potichu přemítali. Oba si uskutku mlčky, s přivřenými očima hověli na polštářích v pobupujících se visutých sítích a pokračovali z dlouhých dýmek z ambry.

Marco Polo si představoval, jak odpovídá (anebo si Kublaj představoval jeho odpověď), že čím víc bloudil v neznámých čtvrtích dalekých měst, tím víc chápal ostatní města, kterými prošel, než se dostal až tam, a znovu si připomínal etapy svých cest, učil se poznávat přístav, z něhož vyplul, i důvěrně známá místa svého mládí a okolí rodného domu, benátské náměstíčko, kde si jako dítě hrával.

V tomto okamžiku ho Kublaj chán přerušoval nebo si představoval, že ho přerušuje, anebo si Marco Polo představoval, že je přerušen otázkou jako: Chodíš s hlavou stále obrácenou dozadu? — nebo: To, co vidíš, je vždycky za tvými zády? — anebo ještě lépe: — Tvá cesta vede vždy minulostí?

A to všechno proto, aby Marco Polo mohl vysvětlovat nebo si představovat, že vysvětluje, nebo být představován, jak vysvětluje, anebo aby konečně dokázal vysvětlit sám sobě, že to, co neustále hledal, bylo něco, co měl před sebou, a i když šlo o minulost, byla to minulost, která se ponenáhlu měnila, jak postupoval dál po své cestě, protože minulost cestovatele se mění podle toho, jak plní svůj cestovní plán, možná to není minulost blížká, k níž každý den, který uběhne, připojí jeden den, ale minulost vzdálenější. Pokaždé když cestovatel přijde do nového města, nachází znovu nějakou svou minulost, o které už nevěděl, že ji má: cizota toho, čím už nejsi anebo co už nemáš, na tebe číhá na cizích místech, kterých ses nezmočil.

Marco vstupuje do města; vidí někoho na náměstí, jak prožívá život nebo okamžik, který mohl být jeho, Markův; na místě toho člověka mohl teď být on, kdyby se byl tenkrát, mnohem dřív, zastavil nebo kdyby se byl tenkrát, mnohem dřív, dal na křižovatce ne touto, ale opačnou cestou a po dlouhém putování došel na místo toho člověka na náměstí. Nyní je už z této své minulosti, pravdivé či hypotetické, vyloučen; nemůže se zastavit, musí pokračovat v cestě až do jiného města, kde ho čeká jiná jeho minulost, anebo něco, co snad bylo jeho možnou budoucností a nyní je přítomností někoho jiného. Neuskutečněné budoucnosti jsou pouze odnožemi minulosti: zaskblými odnožemi.

— Cestuješ, abys znovu prožíval svou minulost? — to byla v tomto okamžiku chánova otázka, která mohla být formulována i takto: — Cestuješ, abys znovu našel svou budoucnost?

A tu je Markova odpověď: — Cizí kraje jsou jako negativní zrcadlo. Cestovatel poznává to málo, co je jeho, tím, že objevuje to mnohé, co neměl a nebude mít.

Města a paměť 5

V Maurilii pozvou cestovatele, aby si prohlédl město a současně aby se podíval na staré pohlednice, na kterých je město, jak vypadalo dřív: totéž náměstí se slepicí na místě, kde je teď zastávka autobusů, altánek pro muzikanty na místě viaduktu, dvě slečny s bílým slunečníkem na místě továrny na výbušniny. Aby nezklamal obyvatele, musí cestovatel chválit město na pohlednicích a dávat mu přednost před současným městem, musí však dávat pozor, aby udržel své stíženosti na novoty v určitých mezích: musí uznat, že velkolepost a prosperita Maurilie, jež se stala metropolí, nevyváží zcela jistě ztracený půvab staré provinční Maurilie, z něhož je však možno se těšit teprve nyní, na starých pohlednicích, zatímco předtím, když jste měli provinční Maurilii přímo před očima, neviděli jste na ní vůbec nic půvabného, a ještě méně půvabu by měla Maurilia dnes, kdyby byla zůstala taková jako dřív, a že tedy metropole má o jednu přitažlivost víc, když je prostřednictvím toho, čím se stala, možno nostalgicky vzpomínat na to, jaká byla.

Střežte se však jim říci, že někdy se na stejné půdě a pod stejným jménem vystřídají různá města, rodí se a umírají, aniž by se navzájem poznala, neschopná mezi sebou komunikovat. Někdy i jména obyvatel zůstanou stejná, i intonace slov, dokonce i rysy tváří, ale bohové, kteří přebývají pod jmény a nad místy, beze slova odešli a na jejich místech se uhníždili bohové cizí. Je zbytečné se ptát, jsou-li lepší, nebo horší než staří bohové, protože mezi nimi neexistuje žádný

vztah, stejně jako staré pohlednice nezobrazují Maurilii, jaká byla, ale úplně jiné město, které se náhodou jmenovalo také Maurilia.

Města a touha 4

Uprostřed Fedory, metropole z šedivého kamene, stojí kovový palác, kde je v každé místnosti skleněná koule. V každé kouli je vidět azurové město, které je modelem jiné Fedory. Jsou to podoby, kterých město mohlo nabýt, kdyby z toho či onoho důvodu nebylo takové, jak je dnes vidíme. V každé epoše si ten, kdo se díval na Fedoru, jaká tehdy byla, představoval způsob, jak z ní udělat ideální město, ale zatímco stavěl jeho miniaturní model, Fedora už nebyla taková jako dřív a to, co až do včerejška bylo její možnou budoucností, bylo teď už jen hračkou ve skleněné kouli.

Fedora má nyní v paláci se skleněnými koulemi své muzeum: všichni obyvatelé tam chodí, každý si vybere město, které odpovídá jeho touhám, zadívá se na ně a představuje si, že se zrcadlí na hladině sádky pro medúzy, do které se měly stékat vody kanálu (kdyby nebyl býval vysušen), že projíždí, dívaje se shora z baldachýnu, ulicí vyhrazenou pro slony (nyní vyhnané z města), že sjíždí po spirále točitého schodiště minaretu (pro který se už nenašlo místo, kde ho postavit).

Na mapě tvé říše, veliký cháne, musí najít místo nejenom velká kamenná Fedora, ale i malé Fedory ve skleněných koulích. Ne proto, že by byly všechny stejně skutečné, ale proto, že jsou všechny jen předpokládané. Jedna má v sobě to, co se pokládá za nutné, zatímco to nutné ještě není; jiné mají to, co je považováno za možné, a za minutu to už možné není.

Města a znaky 3

Člověk, který cestuje a ještě nezná město, které ho na cestě čeká, se táže sám sebe, jaký asi bude královský palác nebo kasárna, mlýn, divadlo, bazar. V každém městě říše je každá tato budova jiná a rozmístěná v jiném pořádku: sotva však cizinec vstoupí do neznámého města a zavadí pohledem o tu houštinu pagod, vikýřů a senků a jde podle klikyháků kanálů, zahrad a smetišť, hned pozná knížecí palác, chrámy velkých kněží, hospodu, vězení, vykřičenou čtvrt. A tak — říkají někteří — se potvrzuje domněnka, že každý člověk nosí v myslí město, jež se skládá pouze z rozdílů, město bez tvarů, bez určité podoby, kterou pak skutečná města dotvářejí.

V Zoe tohle neplatí. Na každém místě tohoto města by se mohl spát, vyrábět nástroje, vařit, kupit zlatáky, svlékat se, vládnout, prodávat, ptát se na věštby. Kterákoli střecha ve tvaru pyramidy by mohla pokrývat jak lazaret malomocných, tak i lázně odalisek. Cestovatel chodí sem a tam a stále pochybuje: protože se mu nedaří odlišit důležité body ve městě, začínají se mu plést i ty, které má roztržiděné v paměti. Z toho pak vyvodí toto: jestliže je existence ve všech svých momentech zcela totožná, město Zoe je místem nedělitelné existence. Ale nač je potom město? Jaká čára odděluje vnitřek od vnějšku, dunění kol od vytí vlků?

Štíhlá města 2

30

Oměstě Zenobii ti teď povím, že má tuto pozoruhodnost: ačkoliv je postaveno na suchém terénu, zvedá se na vysokánských kůlech jako na chůdách, které jako by předháněly jedna druhou, a domy jsou z bambusu a zinku, s mnoha ochozy a balkony umístěnými v různé výši, jsou spojeny žebříky a visutými chodníky, vyčnívají z nich vyhlídky pokryté kuželovitými střechami, sudy vodojemů, větrné krouhvičky a ještě výš kladkostroje, lana a jeřáby.

Jaké potřeby, příkazy či přání přiměly zakladatele Zenobie dát městu tuto podobu, si už nikdo nepamatuje, a proto nelze říci, zda jim město tak, jak je dnes vidíme, odpovídá, protože možná vyrostlo v postupných vrstvách nad původním a nyní již nerozlušitelným půdorysem. Jisté však je, že když se položí tomu, kdo v Zenobii bydlí, otázka, jak by si představoval šťastný život, představuje si vždycky město, jako je Zenobia, s jejími kůly a visutými schodišti, Zenobia možná úplně odlišná, vlající prapory a stuhami, ale sestavená vždy z různě kombinovaných prvků onoho prvotního vzoru.

Po tom, co bylo právě řečeno, je zbytečné zkoumat, dá-li se Zenobia zařadit mezi města šťastná, anebo naopak mezi města nešťastná. Nemá ostatně smysl dělit města na tyto dvě kategorie, existují však dvě jiné kategorie měst: ta, která v průběhu let a přeměn dává svou podobu přáním, a ta, v nichž přání buď dokážou vyhladit město, anebo jsou jím sama vyhlazena.

Města a vztahy 1

Po osmdesáti mílech proti severozápadnímu větru se dostaneš do Eufemie, města, kam se při každém slunovratu a rovnodennosti sjíždějí kupci sedmi národů. Bárka, která přistane s nákladem zázvoru a bavlny, odplouvá s podpalubím plným pistácií a makových zrníček a karavana, která sotva složila pytle muškátových oříšků a rozinek, už přivazuje na zpáteční cestu k nákladním sedlům štůčky zlatem protkávaného mušelínu. Ale to, co tě nutí plavit se po řekách a překonávat pouště, aby ses dostal až sem, není jen výměna zboží; stejně najdeš na všech bazarech uvnitř i mimo říši Velkého chána, rozložené u tvých nohou, na stejných žlutých rohožích, ve stínu stejných závěsů proti mouchám, a nabízejí ti je se stejnou falešnou slevou. Do Eufemie se jezdí nejen prodávat a kupovat, ale také proto, že v noci se tam sedí na pytlích nebo sudech či polehává na hromadách koberců u ohňů, plápolajících kolem dokola tržiště, a na každé slovo, které někdo řekne — jako „vlk“, „sestra“, „skrytý poklad“, „bitva“, „svrab“, „milenci“ — ostatní vyprávějí každý svůj příběh o vlčích, sestrách, pokladech, svrabu, milencích, bitvách. A ty víš, že když na dlouhé cestě, která tě čeká, začneš probírat v mysli jednu po druhé všechny své vzpomínky, aby tě neuspalo kolébání velblouda nebo džunky, změní se, až se vrátíš do Eufemie, tvůj vlk v jiného vlka, tvá sestra v jinou sestru, tvá bitva v jiné bitvy; taková je Eufemia, město, ve kterém se vyměňují vzpomínky při každém slunovratu a při každé rovnodennosti.

... Marco Polo, který přišel přednedávnm do Levanty a vůbec neznal tamní jazyky, se nemohl vyjadřovat jinak, než že vytaboval ze svých zavazadel předměty: bubny, nasolené ryby, nábrdelníky z kančích zubů, a ukazoval na ně posunky, poskoky, výkřiky úžasu či hrůzy, anebo napodoboval štěkání šakala a houkání sovy pálené.

Vztahy mezi jednotlivými prvky tohoto vyprávění nebyly vládci vždy jasné; předměty mohly poukazovat na různé věci: toulec plný šípů znamenal jednou brožbu blížící se války, jindy bojný úlovek anebo krámek obchodníka se zbraněmi; přesýpací hodiny mohly znamenat čas, který ubíhá nebo už uběhl, nebo písek, anebo dílnu, ve které se vyrábějí přesýpací hodiny.

Pro Kublaje však bylo nejcennější to, že jeho informátor vytvářel svým neartikulovaným sdělením kolem každého faktu nebo události prostor, prázdnotu nevyplněnou slovy. Popisy měst, která Marco Polo navštívil, měly tuto přednost: myšlenky se v nich mohly volně potulovat, mohlo se v nich za-bloudit, zastavit se tam na osvěžení, anebo z nich rychle utéci.

Postupem doby nabrazoval Marco ve svých vyprávěních předměty a gesta slovy: nejprve výkřiky, izolovanými jmény, holými slovesy, potom větami, a nakonec rozvětvenými a květnatými proslovy, metaforami a přirovnáními. Cizinec se naučil mluvit jazykem vládce, anebo vládce rozumět jazyku cizince.

Dalo by se však říci, že komunikace mezi nimi byla méně šťastná než předtím: slova jistě lépe než předměty a gesta popisovala nejdůležitější věci v každé provincii nebo městě: památníky, trhy, mravy, faunu a flóru; a přece když den za dnem, večer co večer Polo vyprávěl, jaký asi byl život v těch místech, začalo se mu nedostávat slov a poněáblu se znovu uchýloval k posunkům, úšklebkům a pohledům.

A tak Marco začal přidávat k základním údajům o každém městě, vysloveným přesnými termíny, němý komentář: zvedal ruce dlaní, hrbetem či palcem nahoru, rovnými nebo krubovými, křečovitými či vláčnými pohyby. Vytvořil se tak mezi nimi nový druh dialogu: bílé ruce Velkého chána, obtížené prsteny, odpovídaly rozvážnými pohyby na hbitá a složitá gesta benátského kupce. Když si začali lépe rozumět, zvykli si ruce na ustá-

lená gesta, která odpovídala tomu, jak se střídala či opakovala jednotlivá hnutí myslí. A zatímco slovník věcí se obohacoval se vzorky zboží, rejstřík němých komentářů měl tendenci uzavřít se a ustrnout. Oba v nich nacházeli také stále méně zálibení; jejich rozhovory probíhaly většinou tak, že oba tiše a nehybně seděli.